

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita

12

HELSINKI 1998

ISSN 1236-4304

Lappeenrannan Kirjapaino Oy 1998

Pekka Salo:

Vatikaani ja Viipuri

Vanhassa Suomessa eli siinä osassa Kaakkois-Suomea, joka kuului Venäjän yhteyteen, palveli myös puolalaisia sotilaita 1700-luvun jälkipuolella. Pääasiassa heitä varten perustettiin Viipuriin roomalaiskatolinen seurakunta. Seurakunta aloitti toimintansa Viipurissa vuonna 1799. Se toimi Venäjän katolisen metropoliitan eli Mohilevin arkkipiispan alaisena. Arkkihiippakunnan istuin oli Pietarissa. Viipurin kirkko vihittiin käyttöön vuonna 1802 ja se omistettiin dominikaanien kunnioittamalle pyhimykselle, pyhälle Hyacintukselle.

Kun Suomi oli julistautunut valtioksi joulukuussa 1917, lähetettiin eri valtioihin delegaatioita pyytämään Suomen itsenäisyyden tunnustamista. Yksi näistä delegaatioista, siihen kuuluivat konsuli Wolff, prokuraattori Kihlman sekä tohtori Borenus, päätti Lontoossa ollessaan sähköttää Suomen senaatille pyynnön saada lisätä myös Pyhä istuin niiden valtioiden joukkoon, joiden tunnustusta itsenäisyydelleen Suomi oli edustajiansa välityksellä hakemassa. Svinhufvudin senaatin vastaus tähän pyyntöön oli myönteinen. Lähetystöllä oli onnea, sillä senaatin vastaus oli viimeinen sähke, jonka senaatti pystyi lähettämään, ennenkuin se oli pakotettu siirtymään Helsingistä Vaasaan. Delegaation jäsenistä Borenus oli syntynyt Viipurissa 1885 ja Wolff kuoli siellä 1937.

Pyhän istuimen Varsovan nuntius, Mgr. Achille Ratti, josta tuli sittemmin paavi Pius XI, aikoi vuonna 1919 järjestää Suomen katolisten asiat siten, että Suomen roomalaiskatolisen vikaarikunnan pääpaikaksi tulisi Viipuri ja sitä johtaisi Viipurin kirkkoherra Adolf Carling. Viipurin seurakunta, jossa tuskin oli 100 jäsentä, asetettaisiin näin Helsingin lähes 600 jäsenisen seurakunnan edelle. Asiaa oli ehdottanut entinen kirkollisasiainpäällikkö Setälä ulkopuolisen henkilön aloitteesta. Setälän ehdokkaana apostoliseksi vikaariksi oli Carling. Suomen katolisuuden keskuspaikaksi tulisi Viipuri. Katolisten kieli Viipurissa oli suomi, Helsingissä ruotsi.

Mohilevin viimeinen arkkipiispa, vapaaherra Edvard von der Ropp, joka oli käynyt Viipurissa vielä talvella 1917–1918, oli vangittu Pietarissa keväällä 1919 bolsevikkien toimesta. Hänet tuomittiin kuolemaan, mutta hän säästyi tältä tuomiolta ja siirtyi marraskuussa 1919 Puolaan. Neuvosto-Venäjän bolsevikkien taktiikkana oli vangita puolalaisia ja balttilaisia katolisia pappeja ja vaihtaa heitä Puolassa ja Baltian maissa vangittuihin bolsevikkeihin. Näin tapahtui arkkipiispa von der Roppin tapauksessa. Hänet vaihdettiin huomattavaan puolalaiseen kommunistiin Karl Radekiin. Arkkipiispa von

de Ropp sai myöhemmin paavi Benedictus XV:ltä tärkeitä tehtäviä hoitaakseen eri puolilla Eurooppaa mm. Lontoossa ja Berliinissä.

Bolsevikit vangitsivat 2.–3. maaliskuuta 1923 Pietarissa puolalaisia roomalaiskatolisia pappeja, heidän joukossaan Mohilevin apulaispiispan Jan Cieplakin sekä Pietarin P. Katariinan kirkon prelaatin Konstantin Budkiewiczin. He olivat molemmat olleet runsas kolme vuonna aikaisemmin Suomen roomalaiskatolisten esimiehiä. Cieplak oli usein vierailut Terijoella ja avustanut kesällä 1918 Viipurin kirkkoherra Carlingia rahalahjoituksella.

Budkiewicz oli taas Viipurin ja Helsingin katolisten seurakuntien viimeinen Mohilevin aikainen dekaani. Hän oli tehnyt paljon näiden seurakuntien hyväksi, myös vieraillemalla niissä.

Cieplak tuomittiin bolsevikkien toimesta kuolemaan, mutta tuomio muutettiin vankeudeksi ja hänet päästettiin seuraavana vuonna matkustamaan paavin luo Vatikaaniin. Budkiewicz sen sijaan teloitettiin niskaan ampumalla pääsiäisyönä 1923 Moskovan Ljubianca-vankilassa. Teloituspäätöksen oli tehnyt politbyroon pieni sisäpiiri, johon olivat kuuluneet mm. Stalin, Trotski, Zinovjev ja Kamenev.

Terijoella toimi ennen ensimmäistä maailmansotaa katolinen sisäoppilaitos, jota johdatti puolalaista syntyperää oleva Äiti Ursula Ledochowska. Vuonna 1911 eräät venäläiset lehdet arvostelivat jyrkästi Äiti Ledochowskaa, väittäen häntä Rooman ja Itävallan vakoojaksi. Tämä johtui siitä, että hänellä oli Itävallan passi, sillä se osa Puolaa, josta hän oli syntynyt, kuului tuolloin Itävaltaan. Elokuussa Äiti Ledochowska joutui siirtymään pois silloisesta Suomen suuriruhtinaskunnasta matkustamalla Pietarista junalla Raumalle ja jatkaen sieltä laivalla Tukholmaan. Kesäkuussa 1983 Puolassa paavi Johannes Paavali II julisti Äiti Ursulan autuaaksi. Vieraiden joukossa oli myös Suomen roomalaiskatolinen piispa Paul Verschuren muistuttamassa Äiti Ursulan toiminnasta myös Suomessa. Äiti Ursulan veli Wlodzimiers Ledochowski toimi mahtavan jesuiittajärjestön johtajana lähes kolme vuosikymmentä. Tällöin hänellä oli tärkeät ja suorat kontaktit suoraan Pyhän istuimen johtoon Roomassa. Suomen talvisodan taistelujen riehussa jesuiittakenraali Ledochowski tiedusteli Vatikaanilta kahden jesuiitan tekemän promemorian pohjalta mahdollisuutta järjestää Suomeen humanitaarista ja lääkinällistä apua. Konkreettisiin toimiin Vatikaanilla ei kuitenkaan ollut mahdollisuuksia ryhtyä. Paavi Pius XII oli todennut tuolloin, että kyseinen toiminta vaatisi suotuisamman tilanteen. On hyvinkin oletettavaa, että maailmanlaajuisen jesuiittajärjestön johtaja Ledochowski oli kuullut Suomesta ja Karjalasta sisareltaan, joka tunsu Terioen seudut vuosilta 1908–1914. Olihan Äiti Ledochowskan Terioelle perustama Merentähti niminen katolinen sisäoppilaitos perustettu etupäässä Pietarin puolalaisille tyttöoppilaille. Pietarissa oli tuolloin noin kaksi miljoonaa asukasta, joista 90 000 roomalaiskatolista, ja näistä oli 60 000 puolalaista. Koska Pietarin ilmanala oli usein kostea ja sumuinen ja monet oppilaat olivat fyysisesti heikkoja, olivat Terioen hietikkoiset rannat heille tervetullutta ilmastonvaihdosta varsinkin kesäaikaan.

Itsenäisen Suomen ensimmäisen ministerivierailun teki Vatikaaniin vuonna 1934 viipurilaisyntyinen ministeri Rolf Witting. Puheessaan paavi Pius XI:lle Witting kertoi kiitollisuudesta, jota presidentti Svinhufvud tunsu paavia kohtaan. Svinhufvud oli ollut itsenäiseksi julistautuneen Suomen ensimmäinen päämies ja Pyhä istuin oli ollut niiden valtioiden joukossa, jotka ensimmäisinä tunnustivat Suomen itsenäisyyden de facto ja de jure. Tällä teolla suomalaiset käsittivät olleen erittäin kantavan ennakkotapauksen merkityksen, sanoi ministeri Witting paavi Pius XI:lle 8.1.1934 Vatikaanissa.

Professori Göran Steniuksella on ollut tärkeä merkitys Suomen ja Vatikaanin välisen diplomaattisten suhteiden solmimiseen vuonna 1942. Göran Stenius on syntynyt

Viipurissa vuonna 1909. Hän oli lupaava suomenruotsalainen kirjailija jo ennen sotia. Stenius ja hänen puolisonsa Lisbeth (os. Grotenfelt) olivat liittyneet Suomen roomalaiskatoliseen kirkkoon vuonna 1938. Stenius toimi Suomen tiedotuslaitoksen palveluksessa vuodesta 1940 alkaen. Elokuussa 1941 hänet komennettiin Suomen tiedotuslaitoksen edustajaksi Tukholmaan. Vuodesta 1942 vuoteen 1951 Stenius toimi Suomen Vatikaanin-lähetystön lähetystösihteerinä Roomassa.

Mies, jonka elämään myös Viipuri liittyy omalta osaltaan, oli Vatikaanissa vaikuttanut Mgr. Alexander Evreinoff. Hän oli entinen tsaari-Venäjän diplomaatti ja syntynyt Pietarissa. Hänen sukunsa oli aikanaan omistanut kesähuvilan Saimaan kanavan rannalla ja Evreinoff oli asunut myös Viipurin Neitsytniemellä. Evreinoff oli sangen värikkäiden ja monivivahteisten elämänvaiheiden jälkeen jäänyt Roomaan, kääntynyt roomalaiskatoliseksi, opiskellut papiksi ja saanut piispan arvon. Hän toimi Roomassa asuvien kreikkalaista riitusta noudattavien roomalaiskatolisten piispana. Vanhat viipurilaiset löytävät toisensa. Roomassa Evreinoff kuului Steniusten ystäväpiiriin. Toisen maailmansodan aikana Evreinoff toimi Vatikaanin maailmanlaajuista toimintaa hoitaneen sotavankitoimiston päällikkönä ja oli mitä ilmeisimmin tärkeä mies Vatikaanille Venäjän tietojensa vuoksi. Yhdysvaltain katolisten sotilaspappien esimies arkkipiispa Francis Spellman kävi pitkiä keskusteluja Evreinoffin kanssa Vatikaanissa toisen maailmansodan aikana, jolloin Spellman vieraili Vatikaanissa talvella 1943. Näiden keskustelujen aiheena olivat Venäjällä olevien sotavankien kohtalot. Vatikaani oli turhaan koettanut saada yhteyttä sotavankeihin neuvostoliittolaisten viranomaisten kautta, tässä toistaiseksi onnistumatta.

Paavi Pius XII tunsikin myös hyvin Suomen aluemenetykset viime sotien aikana. Hän sanoi maaliskuussa 1944 Puolan Vatikaanin-lähettiläälle, ”että vuoden 1940 rauhassa Suomi pakotettiin silloisiin rajoihin. Nyt samat rajat merkitsisivät mitä selvemmin Suomen itsemurhaa”. Paavi oli valittanut tässä asiassa sitä, että ihmismuisti on niin lyhyt.

Saksan avusta Suomelle kesäkuussa 1944 Suomen ulkoministeriö sähköitti Suomen Vatikaanin-lähettiläälle seuraavasti: ”Näin ollen Viipurin menetyksen jälkeen on Suomea uhkaamassa valtiollinen ja kansallinen elämäntuho, joten apu on välttämätöntä ja se on otettava mistä se on saatavissa.”

Viipurissa oleva Pyhän Hyacintuksen kirkko säilyi talvisodassa suhteellisen ehjänä. Välirauhan aikana venäläiset olivat käyttäneet kirkkoa teatterina ja rakentaneet sen kuoriin näyttämön. Kirkko säilyi myös jatkosodan aikana ilman suurempia vaurioita säilyttäen ulkoisen asunsa. Sodan jälkeen kirkkoa on käytetty eri tarkoituksiin, mm. pitkään lasten taidekouluna.